

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 107 1986

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lars Lönnroth

Lund: Louise Vinge, Ulla-Britta Lagerroth

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark, Vivi Edström

Umeå: Sverker R. Ek

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* bör vara maskinskrivna med dubbla radavstånd och eventuella noter skall vara samlade i slutet av uppsatsen. Titlar och citat bör var väl kontrollerade. Observera att korrekturändringar inte kan göras mot manuskriptet.

ISBN 91-22-00884-5 (häftad)

ISBN 91-22-00886-1 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell Tryckeri, Uppsala 1987

dung 'weiblichen' Schreibens an die Notwendigkeiten, zu Zerstückelung des Alltags, woraus wiederum besondere formale Kriterien erwachsen.»

Sonja Hilzingers skrift *Christa Wolf* utgör ett band i Samlung Metzler-sviten Realien zur Literatur. Därav följer att boken innehåller en sorgfälligt utarbetad bibliografi. Christa Wolf begynte som litteraturkritiker och det första kapitlet är ägnat hennes väg till det egna författarskapet; hennes egentliga litterära debut skedde med *Der geteilte Himmel* (1963). Hilzinger följer som ett huvudspår i sin framställning Wolfs kritiskt-lojala hållning gentemot DDR. »Die fortwährende, engagierte Auseinandersetzung mit Fortschritt und Rückschlägen sozialistischer Entwicklung in der DDR hat die schriftstellerische Arbeit Christa Wolfs bis heute nachhaltig geprägt.» (Vorbemerkung.) Under 1960-talet utvecklade Christa Wolf ett personligt skrivsätt enligt principen: »... zu erzählen, das heisst: wahrheitsgetreu zu erfinden auf Grund eigener Erfahrung.» I den nya boken Nachdenken über Christa T. (1968) söker Christa T. sitt självförverkligande i själva skrivandet. Med essäsamlingen *Lesen und Schreiben* gjorde Wolf själv ett utkast till en prosateori. Hilzinger analyserar också närmare den satirisk-fantastiska form som Christa Wolf tillgrepp i berättelsesamlingen *Unter den Linden* (1974). »Medium dieses auf ein utopisches Ziel hin ausgerichteten Erzählens ist der Traum; die Traumsituation ermöglicht es, drei verschiedene Geschichten miteinander zu vermischen und die handelnden Figuren miteinander assoziativ anzunähern.»

1986 har makarna Christa och Gerhard Wolf tillsammans gett ut boken *Ins Ungebundene geht eine Sehnsucht. Gesprächsraum Romantik* (Aufbau-Verlag). En av de här omtryckta texterna utgör Projektsraum Romantik, en 1982 gjord intervju med Christa Wolf. »1976 war ein Einschnitt in der kulturpolitischen Entwicklung bei uns», deklarerade Wolf, »äusserlich markiert durch die Ausbürgerung von Biermann.» Östtyska läsare har nu således beretts möjlighet ta del av en ursprungligen i den västtyska tidskriften *Alternative* publicerad intervju, där Wolf konstaterar hur en grupp författare i DDR funnit sig stå inför radikalt förändrade villkor. »Wir waren ja Sozialisten, wir lebten als Sozialisten in der DDR, weil wir dort uns einmischen, dort mitarbeiten wollten. Das reine Zurückgeworfensein auf die Literatur brachte den einzelnen in eine Krise, eine Krise, die existentiell war.» Christa Wolf hade som Hilzinger framhåller, redan stött på en kulturpolitisk desavouering som en följd av Christa T.-romanen. Efter Biermann-affären tvangs hon så till nya överväganden om litteraturens funktion. I den tidiga tyska romantiken tyckte hon sig finna alternativ och förebilder som slår en brygga mellan två tidsåldrar.

Litteraturen om Christa Wolf är redan betydande i sitt omfång. Sonja Hilzingers bidrag har speciella kvaliteter genom att hon som hon själv säger »stärker einfühlend und nachvollziehend als wertend vorgeht und psychologische, gesellschaftliche und ästhetische Dimensionen gleichermaßen zu erfassen sucht». Det begränsade omfånget har krävt en stram framställning, men nödvändiga nyanseringar har för den skull inte kommit till korta.

Ulf Wittrock

Hans-Peter Naumann – Magnus von Platen – Stefan Sonderegger (utg.): *Festschrift für Oskar Bandle. Zum 60. Geburtstag am 11. Januar 1986*. Beiträge zur nordischen Philologie, vol. 15. Helbing & Lichtenhahn Verlag AG. Basel und Frankfurt am Main 1986.

Oskar Bandle, professor i nordisk filologi vid universiteten i Basel och Zürich, är en forskare med ett sällsynt brett intressefält. Han disputerade 1956 på avhandlingen *Die Sprache der Guðbrandsbiblíá*, och fortsatte sina språkundersökningar i tvåbandsverket *Studien zur westnordischen Sprachgeographie* (1967). På det litterära området har han författat uppsatser om Strindbergs respektive Bagesens intryck av Schweiz, båda publicerade i skilda delar av den förnämliga skriftserien *Beiträge zur nordischen Philologie*, utgiven av det schweiziska sällskapet för skandinaviska studier. Dess första nummer var Bandles eget arbete *Die Gliederung des Nordgermanischen* (1973), och det ter sig följdriktigt att det femtonde bandet ägnas en hyllning av den nu 60-åriga forskaren.

Jubilarens vitt förgrenade vetenskapliga insatser återspeglas i volymens underavdelningar, vilka ägnas så disparata ämnen som ortnamnsforskning och språkgeografi, språkhistoria (där såväl fornsvenska som nysvenska och nusvenska texter, övrigt nordiskt material att förtiga, bildar utgångspunkter för filologiska och litteraturhistoriska iakttagelser) och receptionsanalys.

I de mer språkligt inriktade studierna skriver t. ex. Stefan Sonderegger om förhållandet mellan bröderna Grimm och den danske filologen Rasmus Kristian Rask, en av den jämförande språkforskningens centralgestalter, tillika vägröjare för en historisk grammatik. Jacob Grimm figurerar också i ett bidrag av Bengt Loman, där tyskens betydelse för den svenska historiska lingvistikens i Johan Erik Rydqvists utformning uppmärksammas. – Till denna krets av undersökningar hör även Lars Huldéns »Adverbens ordklass i J. L. Runebergs diktning», som utmynnar i den föga överraskande slutsatsen att bruket av ordklassen ifråga, vilken hos diktaren har relativt hög frekvens, är bundet till genren, samt Gun Widmarks intressanta redogörelse över hur verbens pluralformer försvann ur svenskt skriftspråk. I viss opposition till tidigare forskning vill Widmark framhäva vetenskapsmännens, i synnerhet Adolf Noreens betydelse för skeendet, och via dennes adepter Ture Nerman och Karl Erik Forsslund spred sig språkbruket tidigt till skönlitteraturen. En intressant, men obesvarad fråga i sammanhanget rör Pär Lagerkvists eventuella förbindelse med den norenska skolan.

På det mer renodlat litterära fältet bidrar Hans-Peter Naumann och Jürg Glauser med texter som behandlar den nordiska korstågslitteraturen fram till 1100-talets mitt respektive hövsk-ridderlig epik i Danmark vid skiftet mellan senmedeltid och renässans. Régis Boyer diskuterar i ett spännande inlägg presentationen av Oden i Saxo Grammaticus' *Gesta Danorum*, varvid han frilägger sex aspekter på guden: det fysiska och mentala porträttet, som understryker fulheten, åldern, grymheten och det cyniska draget; Oden som de dödas gud; Oden som de esoteriska vetenskapernas, i synnerhet poesins gud; Oden – schamanen; Oden som krigets gud eller segerns bringare; överguden Oden – Allfadern. Vid sidan av dessa observationer noterar Boyer hur Saxo försökt smälta samman uppgifter från skilda traditioner för att måla en kon-

sekvent och övertygande bild av den högste, vars karaktär frapperande väl överensstämmer med de uppgifter som meddelas av norska källor. Den danske historikern blir således inte enbart en faktasamlare. Han organiserar det uppspårade materialet »pour satisfaire à l'histoire du moment, agissant ainsi en authentique génie créateur» (s. 148). Saxo framstår härigenom som en diktare, väl värd att jämföras med Snorri Sturluson, och Boyer ställer avslutningsvis frågan om den senares *Edda* och *Ynglinga saga* inte kan ha tillkommit under direkt påverkan från *Gesta*.

Komparativ i upplägningen är också Egon Wilhelm undersökning av Christian Morgensterns Ibsenöversättningar, vilka i flera fall snarare speglar tolkarens problematik än originaltextens, samt Hans Kuhns »Die Geschichte vom blutrünstigen Schwert». Den senare utgår från berättelsen om svärdet Tirfing/Tyrfing i *Hervarar saga*, och följer stoffets transformationer hos romantiker som Grundtvig, Henrik Hertz och Ling. Kuhn visar tydligt hur den kärva fornaldarsagans innebörd därvid sentimentaliserats och förinnerligats.

De analyser som ägnas mer moderna arbeten rör sig över hela det nordiska språkområdet. Wilhelm Friese beskriver, måhända väl kortfattat, hur den existentiella problematik som utmärkte Laxness' diktning under 1920-talet, efter ett par decennier av politiskt-socialistiskt orienterade texter, återkommer i de verk som utgivits sedan 1950-talets slut, medan Magnus von Platen frilägger några incitament till H. C. Andersens berättelse »Det gamle Huus». Intressant nog visar det sig att de impulser från verklighet och litteratur som bidragit till att utforma sagan snarast varit till förfång för dess estetiska verkan. Peter Seebergs av Nordiska Rådet prisbelönade roman *Om fjorten dage* (1981) blir föremål för en initierad analys signerad Mogens Brøndsted, och Alex Bolckmans diskuterar skiftningarna mellan klassisk vers, fri vers och prosa, samt övergångarna däremellan, i Tranströmers författarskap. Uppsatsen föranleder fler frågor än den besvarar, men däri ligger också dess styrka.

Amy van Markens stilistiska undersökning av Hamsuns kvinnomonologer tillhör också de mer läsvärda studierna. Här ges goda exempel på könsdifferenterad replikföring, och van Marks slutsats blir att normmännens texter underbygger de resultat rörande skillnaderna mellan manligt och kvinnligt språkbruk som språk- och litteraturvetare tyckt sig urskilja utifrån annat material.

Festskriften ger, utöver specifikt filologiska uppsatser, även utrymme för ett bidrag som behandlar teoretiska frågor. I »Wechselbeziehungen und Rezeption» fäster Otto Oberholzer uppmärksamheten vid några inslag i modern receptionestetik. Bl. a. bör receptionsbegreppet som sådant enligt författaren spjälkas upp i åtminstone fyra kategorier: primär/direkt, som återgår på självsyn och personlig upplevelse, samt primär/indirekt, där dikterna t.ex. behandlar temata, stoff eller motiv som förmedlats till dem av någon som besitter förstahandskunskap. Även den sekundära receptionen (kritik, recension, essä) splittras i två grupper: sekundär/direkt, som baseras på kunskap om texterna i original, samt sekundär/indirekt, som beror på andrahandskänedom, t.ex. via översättningar, handböcker eller lexikon.

Oberholzers framställning, som är långt rikare än här kan antydas, mynnar ut i ett önskemål om en starkare

direkt och primär reception. Åtskilligt i artikeln är välbekant, men det hindrar inte att den utgör en välbehövlig påminnelse om och sammanfattning av möjliga felslut, återvändsgränder och onöjaktigheter inom receptionsforskningen. Den bidrar därmed till att ytterligare förhöja värdet av en festskrift som ämnessässigt famnar fler forskningsfält än produkter inom genren vanligtvis gör, och på så sätt värtaligt vittnar om Oskar Bandles betydelse för tysk skandinavistik.

Pär Hellström

Der nahe Norden. Otto Oberholzer zum 65. Geburtstag. Eine Festschrift. Verlag Peter Lang 1985.

Otto Oberholzer avled hösten 1986. Till hans 65-årsdag 1985 förelåg en av Wolfgang Butt och Bernhard Glienke utgiven festskrift med smärre uppsatser av inalles 27 skandinaver från olika länder. Själv innehade Oberholzer sedan 1968 den första lärostolen i BRD för nyare skandinavisk litteratur.

Magnus von Platen har fått inleda med en omsorgsfullt utarbetad studie över Otto von Fieandt, »den första av Fänrik Ståls sägner». Egil Törnqvist noterar i en uppsats om Himlens hemlighet att Pär Lagerkvist »gör bruk av samtliga tretton teckensystem i Kowzans bekanta klassifikationsschema», Alex Bolckmans uppehåller sig liksom i sitt bidrag till den festskrift som ägnats Oskar Bandle vid meter och rytm i Tranströmers lyrik. Bandle åter analyserar Frödings dikt Strövtåg i hembygden parallellt med Karlfeldts Träslottet.

Rilkes uppehåll i Sverige ägnas ännu en granskning, nu av Heinrich Fauteck, medan Fritz Paul tillför ny kunskap om Lou Andreas-Salomés relationer till skandinaviska författare. Ibsen som »kultfigur och borgarskräck» står i fokus i en uppsats av Alken Bruns om Ibsenreception i Lübeck omkring 1890. Christian Henning belyser förnazisten Heinrich Eckarts förtyskning av Peer Gynt. På grundval av först helt nyligen tillgängligt material berättar Astrid Lorenz fängslande om den norska kvinnosakskvinnan Ragna Nielsens kontakter med Ibsen, Björnson och Lie i samband med ett föredrag som hon höll i Kristiania 1893 i Norsk Kvindesagsforening om Ibsens nya och omdämlade drama Byggmester Solness; genom Hildegestalten hade diktaren visat att han trodde på kvinnorna och deras förmåga till utveckling, förklarade hon bl. a. Emellertid hade Björnson fått höra om det förestående föredraget och han hade varnat henne – Hilde var tvärtom en haremskvinna, framhöll han i brev till Ragna Nielsen, »en bohemfantasi til behag for byggelystne pachaer» Ragna Nielsen blev osäker och vände sig till Suzanne Ibsen och så fick hon tillfälle läsa upp föredraget för Ibsen i förväg. »Da jeg var færdig, tog han min haand mellem begge sine & sagde: 'Det var smukt opfattet. Jeg er glad for, at De skal holde det foredrag. Jeg har ikke lagt det ind i det, som De har fundet – jeg lægger overhovedet aldrig noget ind i mine skuespil. Jeg skildrer virkeligheden, hvad jeg har seet, & saa kommer det symbolske af sig selv.'» Astrid Lorenz anför Ragna Nielsens »notat», bilagt hennes brev från Björnson. I sina egna kommentarer i uppsatsen knyter Astrid Lorenz an till Pil Dahlerups teser